

Еден од основните проблеми на културата и уметноста во чие согледување, поставање и практично решавање се рефлектираат најразлични, па често и дивергентни сфаќања е проблемот за нивното учество во распределбата и прераспределбата на националниот доход.

Во таа смисла сеуште постојат мислења дека културата и уметноста се заоставени и дека општеството не одделува доволно средства за нив, за разлика од другите крајни мислења што сметаат дека општеството премногу и иррационално инвестира во овие области кај човечката духовна дејност. Во распнат на овие две крајности често не се согледуваат вистинските реални потреби на културата и уметноста, па се запаѓа во таков културен практицизам што не може да ги доцени ни општествените можности ни суштинската функција на културата и уметноста.

Како понатамошен логичен резултат на овие гледања се надоврзуваат мислењата дека културата и уметноста заостапуваат зад развитокот на нашиот стопански и општествен систем. Од една страна постојат брзи, динамични секидневни процеси што ги преобразуваат како стопанството така и општествените односи, од друга страна пак, поради заостапувањето во својот развиток културата и уметноста не се во состојба ни да ги следат ни активно да се вклучат во тие процеси. Заслужува посебно внимание сфаќањето дека културата и уметноста се едноставна и проста функција на производството и развитокот на производните сили. Така, на пример, неретко се смета дека единствената смисла на сликарството е во неговото исклучиво постоење како применета уметност. Ова практицистичко гледање на културата и уметноста привидно поаѓа и ја акцептира нивната општествена смисла и функција кај всушност со својот симплицистичко утилитаристички третман го деградира нивното општествено битие, зашто не го зема предвид човекот за кого, во чие име и преку кого тие единствено и можат да егзистираат како слободни духовни дејности. Неоснованоста на ова сфаќање што

духовниот живот едноставно го подредува на неговиот материјален еквивалент е толку евидентна што е доволно ако е укаже дека таа ги превидува сите специфичности и законитости што го условуваат духовниот развој.

Меѓутоа, нашата култура и уметност во својата сегашна развојна фаза има свои стварни материјални проблеми со чие решавање е тесно поврзан нивниот понатамошен развој. Општ впечаток е дека средствата што се вложуваат не можат да ги задоволат основните потреби. Така, на пример, во Куманово, Штип, Битола се одделуваат 3-4 % од националниот доход на овие комуни за потребите на културата. Овој минимален процент доволно јасно укажува дека културната политика во нашите комуни треба радикално да се промени пред се со осетно зголемување на материјалните вложувања (а за таа цел да се развиваат и поткрепуваат разновидните позитивни иницијативи на одделните колективи), а потоа со систематско преиспитување ефикасноста и целесходноста на сите облици низ кои се одвива културниот живот.

Една од карактеристиките во реализирањето на нашата културна политика во изминатиот повоеан период е интензификацијата на културата. Создадена е голема мрежа од културно-просветни организации и институции што ги преиспитуваат и оценуваат културните вредности на нашето минато и сегашност.

Во сегашниот момент проблемот првенствено се постава како потреба за афирмација на вистинските вредности, на се она што од општествен и културен аспект има свое оправдание и животворно се вклучува во нашиот општествен и културен проблем. Во склопот на оваа проблематика сами од себе искрнуваат прашањата колку, на пример, културно-просветните заедници се иницијатори и носители на културната дејност, низ какви облици се одвива нивната дејност, колку тие облици одговараат на сегашните потреби на нашиот човек и сегашниот степен на нашиот развој и дали таа дејност не треба да се одвива низ посовремени

форми и на посовремен начин. Тука секогаш спаѓа и проблемот на музеите, галериите, театрите, издавачките организации, филмското претпријатие, со нивната стварна културна улога, оправданост или неоправданост.

Со еден збор нашиот понатамошен културен растек бара да се најдат најадекватни облици низ кои вистинските културни вредности непречено и забрзано ќе се развиваат и афирмираат.

Не помало значење има и проблемот на натамошната демократизација и развивањето на општественото управување во овие културни институции и организации.

Јавноста во работата сеуште не е доследно и целосно изграден принцип во создавањето и практичното реализирање на културната политика. Доколку и постои јавност во работата кои неа често се пристапува повеќе формалистички. Отсуствува јасно одредена тенденција во создавањето на културните програми да се ангажираат мислењата на сите заинтересирани фактори, организации и луѓе. Комуните како основни асоцијации на непосредните производители не можат да бидат индиферентни кон фактот дека одделни институции и организации својата дејност од општ културен интерес ја затвораат во тесни рамки на решавање само од оној круг луѓе што се во работен однос со нив.

Доследното спроведување на принципот јавност во работата не само што ќе ја спречи тенденцијата на институционална затвореност туку ќе помогне да се решат и многу отворени прашања околу кои се водат долги и бесконечни дискусии: дали одделни музеи, институти, галерии, театри итн. водат политика во склад со нашите општокултурни стремежи, каква е нивната творечка физиономија, дали не треба да се реорганизираат или интегрираат за да прераснат во такви културни фактори што самостојно ќе ја подигаат културата и свеста на работниот човек, не правејќи никаков компромис со милограѓанскиот вкус, шундот и разните видови деградирања на културата и уметноста.

Како пречка за потполно осамосталување на овие институции треба да се истакне фактот дека сеуште постојат многубројни примери

на бирократски административни интервенции.

Заслужува сериозно внимание прашањето за преиспитување улогата и дејството на разните фондови наменети за унапредување на културата. Тие фондови често не ја остваруваат својата цел не само поради скромниот обем од средства што им се доделуваат на културните дејности, туку пред се што нивната улога не е во склад со нашиот општествен систем и со целите и задачите на нашата културна политика, па тие се јавуваат како носители на административни бирократски тенденции и не придонесуваат да се откриваат и користат внатрешните резерви што постојат во културните институции и организации. Општопознат факт е, на пример, дека нашите издавачки организации линеарно добиваат одредена дотација за сите дела од домашни и странски автори без оглед на нивната вистинска уметничка вредност и без оглед каков е општествениот интерес за нив. Овој начин на дотирање уште повеќе ја потсилува и онака не^{малу} раширената увереност дека домашната книга не оди на книжниот пазар, дека за неа не постои поголем интерес, па преку осетното скрпување на цената се бара излез од оваа положба. Поради тоа, постои мислење, дека фондот за унапредување на издавачката дејност всушност делува дестимулативно, го поткрепува сфаќањето дека домашната книга и книгата воопшто не може да дојде до своите читатели. Со ова може да се објасни и повеќегодишната стагнација и инертност во решавањето проблемите на книгата. Оттука и тенденцијата фондот да ги присвои функциите на издавачките организации и да се јави како носител на една долгорочна издавачка програма.

Поради тоа, постои предлог, овој фонд (а тоа се однесува и за останатите стручни фондови во делокругот на нивните дејности) да ја ослободи убавата литература од секаква дотација, а своите расположиви средства да ги вложува во онаа литература во која доаѓа до израз најнепосредниот културен интерес на општеството и за чие реализирање издавачките организации не можат да ги обезбедат нужните средства.

Општествените органи во културните институции и организации го обезбедуваат најопштиот општествен интерес. Меѓутоа, постои впечаток дека нивната функција не се реализира секогаш целосно, често поради прерафатеност на луѓето, но и поради фактот дека тие не се органски сврзани со сите битни проблеми на овие институции. Тоа во практиката доведува до низа дефекти, одолжувања, ненавремени и неефикасни решавања и слично. Кон тоа се приклучува и фактот дека во сложеноста на механизмот на самоуправавањето и општественото управување неоснована долго трае процесот на решавањето на основните проблеми и мине низ повеќе органи до својот конечен вид.

Повоениот слободен развој на нашата литература и уметност е обележен со такви уметнички دستигања што потполно ја афирмираат нашата национална култура. Во областа на поезијата и уметничката проза, ликовната и другите уметности постојат такви дела што уживаат не само републички, туку и општојугословенски па и меѓународни признанија. Но оваа афирмација понекогаш не се согледува реално, и се создаваат илузии дека нашата уметност толку отишла напред што, на пример, се смета дека македонската поезија е денес водечка во Југославија. Таа теорија е всушност само еден посебен вид на национална неизживеаност и националистичка "супериорност".

Со оглед на сложеноста на сите околности во кои се развива нашата уметност и согледана од аспектот на нејзиниот понатамошен растеж, нужно е да се расчистат некои нејзини основни проблеми.

Во тој комплекс односот кон нашата културна традиција, односно кон нашето културно наследство зазема посебно место.

Поаѓајќи од фактот дека сме нација со релативно скромно културно наследство и потпирајќи се врз стремежот што побргу да се пополни една историска празнина, во односот кон тоа културно наследство се манифестираат сфаќања што осцилираат помеѓу тоталната негација и тоталната глорификација на се она што го *сметавме во*

нашата културна историја. Оние сфаќава што се приближуваат кон првото становиште - негација на сите историски вредности, забораваат дека без нашата културна историја и нејзиното творечко преносијдување не може да се сфати и објасни ни нашата културна сегашност, а вторите пак што се групираат околу тоталната глорификација, лишени од секаква смисла за објективност и историска вистина, со својат националистичка ограниченост пречат на секој настан или културна појава да и се даде она место што реално и припаѓа. Таа глорификација на минатото истовремено се покажува како тотална неспособност да се согледаат/соценат вистинските вредности што ги остварува денес како нашиот така и останатите југословенски народи.

Културните интеграциони процеси и меѓурепоубличката културна соработка што се повеќе се афирмираат во нашиот живот придружени се и од некои негативни појави, што го замаглуваат поимот на интеграцијата.

Интеграцијата во областа на културата и уметноста не значи губење на индивидуалноста и специфичните белези туку потполна афирмација на извнаточовечка и социјалистичка смисла и содржина и ~~внаточовечка~~ творечки вредности.

На планот на меѓурепоубличката соработка од година во година се постигнуваат се позначајни резултати. Преведени се повеќе современи македонски писатели на другите југословенски јазици. Сопственост на нашиот културен фонд станаа низа значајни и класични дела на другите југословенски народи. Меѓутоа, се забележува дека во меѓурепоубличката соработка не претко доминираат случајноста и стихијноста субјективизмот и исклучивоста. Исто така паѓа во очи дека многу значајни современи југословенски автори не и се познати или многу малку или многу еднострано и се познати на нашата јавност, за сметка на други постари автори чии дела не можат да издржат еден современ критериум и да го задоволат современиот вкус. Тоа особено се забележува кај таканаречените неколку автори на кои им се посветува далеку

поголемо внимание одошто тоа објективно го заслужуваат и чии дела претставуваат неопходно оптоварување на нашата издавачка дејност и голем дел од младината.

Ваквата политика придонесува современите достигнувања во литературата и уметноста да останат во сенка, непознати и неразбрани. Нашиот културен фонд треба да се збогатува само со она што има вистинска и трајна уметничка вредност во културата на другите југословенски народи и народи во светот.

Од посебно значење е решавањето на некои проблеми од културата и уметноста што се јавуваат на нашето републичко подрачје поради присуството ^{на}наповеќе народности. Така, на пример, како отворен и нерешен проблем стои проблемот за издавање на дела од турски и шиптарски автори што длуваат во нашата република. Овој проблем досега е решаван на тој начин што нивните дела повремено ги издаваат македонските издавачки куќи. Денес тоа е сосем недоволно и предизвикува одредени реакции и кај авторите кои сметаат дека нивната литература е запоставена и кај македонските издавачи кои сметаат дека не се компетентни да решаваат за таа литература.

Излезот треба да се бара во такво решение што ќе обезбеди посебна издавачка организација со свое квалификувано раководно дело во кое ќе дојдат до израз и правата на турските, односно шиптарските автори.

Проблемот за наградување на уметничкиот труд секидневнo се актуелизира со нови аргументи во прилог на тезата дека литературата и уметноста не се адекватно наградени. Факт е дека порастот на авторските хонорари заостанува зад општиот пораст на личните доходи, дека тие претставуваат минимален процент во структурата на цената на чинењето на уметничкото дело и дека во таа смисла треба да се извршат одредени корекции. Меѓутоа, очигледно е исто така, дека некои идеи за решавање на овој проблем излегуваат од рамките на нашиот општествен и стопански систем. Вредноста на

Уметничкото дело често се мери исклучиво со таканаречените естетски критериуми што се, како што е познато релативни, а понекогаш и произволни, делото се цени само со своите чисто естетски белези, а не се зема предвид и неговото реално културно дејство во реалните услови во кои живее општеството, односно се заборава на факторот човек како консуматор и компонента на уметноста. Се прават споредби и се укажува на најразлични противречности во наградувањето на уметничкиот труд (едно просечно сценарио се плаќа многу повеќе од еден солиден роман, една интерпретација на забавни и народни мелодии многу повеќе од еден извонреден поетски текст итн.), а се заборава дека се тоа реални противречности во положбата на кашата уметност и дека тие не можат да се премавнат по пат на механичко зголемување на авторските хонорари и со административни мерки, туку со постепено подигање и изградување на вкусот и општокултурното ниво, односно со оспособување на општеството само да врши селекција на вредното од безвредното, со зголемување на неговата способност самостојно да ги консумира вистинските вредности, а тоа пак неминувано ќе се одрази и во наградувањето на уметничкиот труд (материјално и морално).

Од друга страна тоа не значи дека подигањето на овој општествен потенцијал треба да и се препушти на стихијата и дека стихијата сама ќе го регулира. Напротив, се поголемо оспособување на општеството за консумирање на вистинските вредности претпоставува една перманентна, истрајна и свесна акција.

Во склопот на овие интенции треба да се бараат и најдобрите решенијата за адекватно наградување на уметничкиот труд.

Принципот слобода на уметничкото творештво, јасно и прецизно формулиран како во Програмата на СКЈ, така и во другите партиски документи, низ теоретските разгледи и особено во практиката трпи секакви идејни деформации и неприемливи објаснувања. Слободата

на творештвото се сфаќа како слобода од општеството, како потполно затворање во себе, како апсолутна автономија. Општеството нема право ниту е квалификувано да и суди на уметноста, таа е самата на себеси судија. За едно уметничко дело можат да судат само писателите, само ликовните уметници итн., односно непосредните производители - творци. Тоа се главните ставови на оваа теорија за слободата на уметничкото творештво.

Зад оваа теорија се кријат неколку симптоматични тенденции.

Се настојува уметноста да се откине од нашиот општествен систем, да и се даде посебно привилегирано место, да се ослободи од секаков општествен увид. Со тоа оваа теорија сака да го поткопа системот на општественото управување во областа на културата и уметноста.

Но бидејќи секој творец е ограничен како со рамките на своето време, така и со своите сопствени можности (Маркс), практиката на вака разбраната слобода е сушта спротивност на својата теорија.

Имено, одземајќи ги недоразбирањата, се прават најразлични компромиси со својот сопствен творечки темперамент и природа на квалитетот на делото што се вуди директно се доведува во зависност од наградувањето ("каква награда таков квалитет"), се вршат секакви помодарски екзибитции "за да се оди во чекор со времето" или пак бездарноста ку се продава на нашиот збуен малograѓанин како висока уметност, се разбира за не помали пари. Во разните жири-комисии естетскиот критериум и уметничкиот морал се заменуваат со беспринципно конфронтирање, со што угледот на овие институции сериозно се става под прашање.

Сите овие примери укажуваат дека теоријата за слободна од општеството и потполно автономна уметност носи со себе една сосем недемократска и штетна практика, па доколку таа значи слобода од општеството истовремено не помалку значи и ослободување од уметноста.